

FÖRORD

I den så kallade småskolan skedde mitt första möte med orgelregistren. Vi hade lärt oss de flesta bokstäverna och kunde foga ihop dem till ord, och så en dag tog lärarinnan oss med en trappa upp till sin bostad, och där hade hon en orgel, ett harmonium. På de blanka registerandragen fanns sirligt textade namn. De blev till musik i mina öron. Kanske var det i den stunden som gnistan tändes, lusten att en gång få spela orgel. Jag fick med tiden en kunnig orgellärare. Han berättade om orglar han spelat på ute i Europa, och om de härliga stämmor han där upplevt, och ibland förklarade han deras namn för mig. Ofta har jag sedan tänkt på att närmare studera registernamnen, men först efter bekantskapen med Arne Klum, docent i romanska språk och orgelvän, blev denna lilla skrift till.

Arbetet med denna bok hade inte varit möjligt utan min hustru Gertruds hjälp. Ett stort tack till henne.

Ett tack riktas också till orgelbyggaren och läraren på Kungliga Musikhögskolan Jan Börjeson som faktagranskat och gett värdefulla synpunkter och bidrag till de olika uppslagsorden i boken.

Min avsikt är inte att ge en fullständig bild av orgelregistrens konstruktion eller funktion. Boken är ett försök att beskriva varifrån alla dessa ord kommer, ordens etymologi. Ord som kan vara nog så fantasieggande. Kanske kan dessa beskrivningar ge inspiration till läsaren att utforska orgelns underbara värld – oavsett om man är lyssnare eller organist.

Lunds domkyrkas stora orgel.

AEOLIN

heter på engelska Aeolian, franska Éoline, tyska Aeoline eller Äoline. Ordet kommer från det latinska *aeolus*, som var namnet på härskaren över de Lipariska eller eoliska öarna, alltså »Vindarnas Gud«. Han ansågs också vara seglets uppfinnare. Vindarna bodde enligt Vergilius i en grotta under övervakning av Aeolus. »Eol«, som i »Bacchi Tempel« hos C. M. Bellman »mindre viner«. Hos Karlfeldt i dikten »Vinterorgel« (1927) möter vi honom också: »Tungt trampar Eol, alltid beredd, sin flåsande bälg.« och stämman Eolin kallas vårlig. Eol har också gett namn åt senare tiders herdepipor och åt eoliska avlagringar, dvs. jord som transporteras med vinden. På grekiska heter han Aiolos och uppträder bland annat i Odysseen, till vars hjälte han överlämnar alla vindarna, inknutna i en säck. Eol har givit namnet åt många olika instrument, där vinden är grundfaktor. Nordisk familjeboks klassiska andra upplaga

svensk stavning av franskans Choeur som i sin tur kommer från det grekiska Chorós. Det sistnämnda ordet betydde egentligen ringdans, de antika körerna stod inte stilla på teatern. Ordet återfinns också i begreppet *koreografi*.

CLAIRON

betyder *liten trumpet* avlett av franskans Clair på grund av den ljusa klangen, ljusare än trumpetens. Annan beteckning är italienska Clarina eller Klarin, av latinets Clarus som betyder *ljus*. Clairon är också namnet på en ljust klingande trumpet som finns i engelska och franska arméer. I engelskan är även stavningen Clarion vanlig.

CONCERTFLÖJT

eller Konsertflöjt se Flöjt.

Visby domkyrka

Ett registerandrag som inte får röras

GAMBA

eller Viola da gamba. Gamba betyder ben på italienska. Viola da gamba kan alltså översättas Knäfiol. På engelska kan den heta Leg viola, men heter vanligen Gambe precis som i Tyskland. Gambetta finns också och betyder *litet ben*. Kanske antyder det ett 4-fotsregister, alltså pipor som är något mindre än normalstorleken 8 fot.

GEDACKT

är en etablerad beteckning för heltäckta stämmor. Namnet kommer från tyskans ord för *täckt*. Språkformen Gedeckt vore möjligen mer korrekt vilken också förekommer. Stundom möter man formerna Gedakt och Gedacht. Gedakt är dansk stavning av ordet och hör samman med att många danska orgelbyggerare byggt orglar i Sverige. Gedacht är en äldre svensk stavning. Bourdon är den franska benämningen på täckta stämmor. En täckt stämma i England heter Stopped. Stopped Diapason 8' motsvarar Gedackt 8'. På vissa blåsinstrument, speciellt valthorn, talar man om stopptechnik, där man sticker in handen och »täcker«.

PICCOLO

Flauto piccolo, på svenska pickolaflöjt. Piccolo är italienskans ord för *liten*. Sedan 1906 är piccolo i svenskan även namn på en uni-formerad hotellpojke. Orgelns Piccolo är en flöjtstämma oftast i 2-fots- eller 1-fotsläge.

PIFFARO

eller Piffara kan vara en flöjtstämma med namn efter italienskans piffaro som är ett slags Skalmaja. Man anser emellertid också att ordet, i varje fall i formen Pifano, är en förvanskning av tyskans Pfeife i den medelhögtyska formen Pife. Orgelstämmen Piffaro visar stor variation. Den kan vara tvåchorig, sammansatt av en 8' flöjt och 4' stråkstämma, ibland med ett av choren stämt i avvikande tonhöjd vilket ger en säregen vibrerande klang. Jämför med Voix Celeste och Voce Umana.

S:ta Anna kyrka, Helsingborg